

Анна ЄФІМОВА

НОВІТНІ МИСТЕЦЬКІ ПРАКТИКИ PUBLIC ART: ДО ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті комплексно досліджується специфіка терміна «public art», аналізуються сучасні концепції класифікації і трактування цього поняття. Окрім того, визначаються проблеми перекладу та застосування в українських джерелах дефініції «public art», а також аналізуються варіанти його адаптації в українській мистецтвознавчій термінології.

Ключові слова: термін, поняття, public art, класифікація, адаптація, термінологія.

© А. ЄФІМОВА, 2011

За останні декілька десятиліть феномен public art став досить актуальним мистецьким явищем, яким зацікавилися як професійні мистецтвознавці, культурологи, соціологи, арт-менеджери, так і різного роду ЗМІ. Вагомим чинником формування проблематики є постійні дискусії щодо поняття «public art» і, відповідно, щодо того які саме твори можна ідентифікувати цим терміном. Оскільки public art зайняв своє місце і в українському культурному просторі, метою нашої статті є виявлення на основі існуючих напрацювань специфіки вказаного терміна, його класифікації та оптимального підходу щодо застосування в українському науковому глосарії, що і визначає актуальність пропонованого дослідження.

У вітчизняних наукових джерелах практично немає чітко окреслених меж застосування цього терміна, оскільки є незначна кількість досліджень, які лише в окремих аспектах звертаються до проблеми термінології мистецьких практик public art. Тут, зокрема, слід відзначити праці Оксани Чепелик [4], Наталії Мусяєнко [2] та Дмитра Зайця [1]. Зокрема, останній у своєму дослідженні «Публічне мистецтво та актуалізація соціальної пам'яті у міському просторі Харкова» [1] звертається до питання термінології та пропонує своє визначення вказаного концепту.

Мистецтвознавець і художниця О. Чепелик у своїх дослідженнях, зокрема у монографії «Взаємодія архітектурних просторів сучасного мистецтва та новітніх технологій або Мультимедійна утопія» [4] не акцентує уваги на питаннях термінології, звертаючись в основному до проблематики сучасних мистецьких практик у просторі міста та концептуальних засад окремих проєктів, однак авторка констатує той факт, що мистецтвознавча термінологія української науки про сучасне мистецтво на цьому етапі позбавлена чіткості, а класифікація художніх напрямів — системності і ясності [4, с. 246]. Також слід зазначити, що тут дослідниця здебільшого оперує поняттям «соціальна скульптура», пропонованим відомим митцем та теоретиком постмодернізму Джозефом Бойсом.

В свою чергу, Наталія Мусяєнко у статті «Public Art у просторі сучасного міста. Київська практика» [2] оперує терміном public art без перекладу, мотивуючи це відсутністю відповідного замітника, а також детально розглядає поняття «street art» (мистецтво вулиці) та основні його форми, позиціонуючи його як невід'ємну складову public art [2, с. 140—141].

Питання термінології та класифікації public art більш ґрунтовно розкривають у своїх працях науков-

ці США та Західної Європи. Зокрема, американський дослідник Мівон Квон у статті «Public Art and Urban Identities» («Public Art та ідентичність міст») [8] на основі хронологічного розвитку та еволюції public art класифікує його за трьома основними парадигмами, що стало вагомим теоретичним базисом для подальших досліджень. Проблемам термінології присвячена стаття Девіда Харлінга «Public art — contentious term and contested practice» [6] («Public art — спірний термін, оспорювана практика»), в якій автор намагається дослідити історію виникнення та специфіку застосування вказаного терміна.

Мистецькі практики public art стали доволі розповсюдженим явищем на теренах Росії, де вже з'явилися наукові напрацювання. Зокрема, російський дослідник Глеб Фірсов у статті «Споры о понятии public art как отражение различных течений внутри самого public art» [3] трактує багатогранність поняття, специфіку його застосування в російській мові та створює власну концепцію класифікації творів public art, в основі якої лежать не лише формально-технологічні, а й соціокультурні принципи. У свою чергу, П. Шугуров у статті «Монументальное искусство и public art» [5] зіставляє та порівнює ці два поняття.

Надалі, у процесі дослідження, ми детальніше розглянемо окремі аспекти концепцій, пропонує названими дослідниками.

Епоха постмодернізму характеризується появою нових видів та жанрів мистецтва, а також зміною існуючих стереотипів щодо характеру сприйняття арт-об'єктів. Ці фактори, а також урбанізаційні процеси другої половини ХХ ст. зумовили появу на Заході нових художніх практик public art — мистецтва, репрезентованого у відкритому просторі міста з метою естетизації цього простору та донесення сучасного мистецтва до широких мас незацікавленої аудиторії. Окрім того, зважаючи на останні тенденції, основною місією public art стала реалізація певних соціальних цілей, що частково зумовило визначення цього мистецького явища як одного з головних феноменів постмодерністичної культури.

Мистецькі практики public art розраховані на комунікацію з глядачем та проблематизацію різних питань як самого сучасного мистецтва, так і простору, в якому воно репрезентовано. Для public art характерною є постмодерністична стратегія «вбудови» в різні контексти з урахуванням значної кількості фак-

торів (просторових, соціальних, історико-політичних, культурно-ідеологічних та ін.). Першими формами public art вважається абстрактна модерністична скульптура, інстальована в конкретному місці, враховуючи не лише архітектурно-просторовий, а й культурно-ідеологічний контекст цього місця. Оскільки відбулися значні зрушення від традиції використання скульптурного об'єкта як головного засобу художнього вираження у відкритому публічному просторі до більш широкого діапазону художніх практик [6], public art як дефініція передбачає об'єкти візуального мистецтва, інтерактивні проекти, дизайн міського середовища, перформенси, інсталяції та будь-які інші форми.

Ряд концепцій і суголосних їм течій пов'язують public art з осмисленням нового етапу соціокультурного розвитку, принциповими змінами характеру публічності, місця та місії мистецтва в житті соціуму. Тому доцільно буде далі розглянути трактування цього поняття, його специфіку, класифікацію та характерні особливості.

Культурне явище public art почало формуватися ще у кінці 1950 — початку 1960-х рр., коли в США та Західній Європі актуалізувалась тенденція освоєння мистецтвом відкритих міських просторів, зокрема організація скульптурних виставок під відкритим небом. Такі проекти зумовили появу нового на той час терміна «public sculpture» (публічна скульптура), однак у зв'язку із динамічним розвитком мистецтва, появою нових форм, видів та жанрів досить швидко виникла потреба трансформації термінології та пошуку нового замітника. Проте досить складним питанням на сьогодні залишається те, коли саме термін «public art» замінив термін «public sculpture» [6], однак більшість дослідників датують його кінцем 1960-х рр. Так, у каталозі виставки «Sculpture in the environment» («Скульптура в середовищі», Нью-Йорк, 1967 р.) дослідник Ірвінг Сандлер зазначає про «нову естетичну традицію сучасного мистецтва в публічних просторах» (public art), відмежовуючи її від звичного до цього мистецтва майстерень та галерей (studio art) [6]. Таким чином, дослідник виділяє два протилежних поняття «studio art» та «public art», акцентуючи на актуальності останнього.

На перших етапах (1960—1970-ті рр.) термін public art характеризує здебільшого модерністську

скульптуру, яку художники з майстерень і галерей переміщали у відкритий простір, особливо не враховуючи ні характеру цього простору, ні потреби соціуму. Це, в свою чергу, викликало суттєву критику, оскільки вони суперечать ідеї public art — як мистецтва, скерованого на взаємодію з суспільством. Однак, як спроба вирішення вказаної проблеми, виникає термін «site-specific» («враховуючий контекст місця»), який безпосередньо пов'язаний із public art. Оскільки більшість творів цього періоду надалі інстальовалась без урахування контексту простору та не передбачила взаємодії з суспільством, серед художників, кураторів та критиків виникла концепція замінити термін «public art» на більш загальний та нейтральний — «мистецтво в громадських просторах» («art in public spaces»). Незважаючи на те, що це термінологічне утворення набуло розповсюдження, однак воно коректне тільки для означення першого етапу становлення public art.

Так, американський дослідник Мівон Квон хронологічно класифікував public art за трьома основними парадигмами:

— art in public places (мистецтво в громадських просторах);

— art as public spaces (твори мистецтва як публічні простори);

— art in the public interest або «новий жанр public art» (мистецтво в громадських інтересах).

Як зазначалось, мистецтво в громадських місцях «art in public places» — це зазвичай модерністська абстрактна скульптура, розміщена під відкритим небом з метою декорувати або візуально увиразнити міські простори [8]. Перший підхід домінував до 1970-х рр. та визначав, насамперед, естетичну функцію мистецтва в громадських місцях. Окрім естетизації міського простору важливим завданням стала актуалізація сучасного мистецтва для широких мас незацікавленої аудиторії.

У свою чергу, «art as public spaces» — мистецтво, орієнтоване на специфіку місця. Цей концепт, спрямований безпосередньо на урахування контексту простору, в якому репрезентовано твір, передбачав відповідність між мистецтвом, архітектурою і ландшафтом через співпрацю художника з представниками спілки міських менеджерів (архітекторами, планувальниками, дизайнерами, урбаністами та чиновниками міської адміністрації) [8]. Зауважимо, що

кожен твір тісно взаємодіє з місцем інсталяції, однак не може трактуватись завершеним і відкритим для сприйняття без урахування контексту простору. У свою чергу, простір завдяки твору трансформується: public art підкреслює або доповнює його культурний, соціальний чи історичний сенс.

В цьому контексті можна розглядати також «site-specific art» (мистецтво, орієнтоване на специфіку місця) та «street art» (український еквівалент — «мистецтво вулиці»). Зокрема, щодо останнього, то саме «street art» є невід'ємною складовою public art. Це також форма сучасного мистецтва в публічному просторі, але воно принципово некомерційне, незалежне від культурних установ і, найчастіше, несанкціоноване — це і відрізняє його від public art. Вуличне мистецтво, зокрема, намагається швидко реагувати на гострі питання сьогодення. Street art може актуалізуватися в абсолютно різних формах: традиційні графіті, постери, трафарети, інсталяції та, навіть, флеш-моби [1, с. 60]. Власне, якщо звернутись до термінології, то поняття «street art» і «public art» часто взаємодоповнюються і навіть підмінюються (особливо в українських літературних джерелах) [2, с. 140], однак, як вже зазначалось, «мистецтво вулиці» є лише структурною складовою public art.

У 1995 р. американські художники і критики об'єдналися, щоб проаналізувати спектр соціально-активних практик у сфері public art, що розвиваються та актуалізуються в постмодерністичному суспільстві. Ці практики суттєво відрізнялися від панівної раніше ідеї public art як мистецтва, втіленого в матеріальних об'єктах і були визначені як «новий жанр public art». Цей термін дає змогу провести межу між нерухомим об'єктом та колом практик, що передбачають вирішення соціальних потреб та скеровані на ескалацію суспільної свідомості [6]. До таких практик належать флеш-моби, хепенінги, community art тощо. Загалом «art in the public interest», або «новий жанр public art», слід трактувати як соціально-орієнтоване мистецтво.

Однак в цьому контексті доцільно звернутись також до поняття «соціальна скульптура», запропонованого значно раніше. У 1960-х рр. Джозеф Бойс — один з найвідоміших художників та теоретиків постмодернізму, сформулював своє центральне теоретичне поняття стосовно соціальної, культурно-політичної функції та потенціалу мисте-

цтва [4, с. 112]. Поняття соціальної скульптури було запровадив Джозеф Бойс для того, щоб характеризувати творчі акти, у які були б залучені члени місцевої спільноти та які вплинули б на навколишній світ [4, с. 62]. Соціальна скульптура оперує проектами з чітким розумінням місця і часу. Завдяки демографічним особливостям, економічному статусу і географічним чинникам суспільства художні роботи стосуються різноманітних тем, що враховують політичні, економічні, екологічні проблеми, які знаходяться у полі зору сучасного мистецтва і культури, включаючи пошуки конструювання ідентичності. Крім того, художники досліджують проблеми мистецтва, культури та урбаністичного розвитку [4, с. 122].

Слід зазначити, що термін «соціальна скульптура» визначає лише чітку соціальну орієнтацію певних проектів сучасного мистецтва та не розглядає їх естетичний аспект, тому не може слугувати заміником терміна *public art*, так оскільки останній охоплює значно ширший спектр мистецьких практик.

Багатогранність поняття «*public art*» і відображених в ньому течій пояснює складність його перекладу на українську мову. В англійській мові прикметник «*public*» передбачає значно ширше семантичне наповнення, ніж можливі українські еквіваленти та може співвідноситись до наступних варіантів: мистецтва як такого; способу представлення мистецтва публіці; ролі самої публіки у створенні і прийнятті твору; уявлень художника щодо характеру своєї роботи тощо. Тому, очевидно, що знайти відповідний замітник в інших мовах досить складно.

Наприклад, у французькій інтерпретації прикметник «*public*» найчастіше співвідноситься не з простором, в якому реалізується мистецький проект (*espace public*), а з формою взаємодії між художником та державою, яка реалізовує суспільне замовлення (*commande publique*). Слід зазначити, що тут немає протиставлення держави суспільству, а йдеться про соціально значимі проекти, які держава підтримує, базуючись на інтересах соціуму [3].

Натомість поняття «*public art*» в Австрії має власний еквівалент і початково визначалось терміном «*Kunst im öffentlichen Raum*», що в перекладі означає «мистецтво в громадському просторі». Однак, зважаючи на концепції та тенденції розвитку *public art*, почав застосовуватись термін «*öffentliche Kunst*»,

що перекладається як «громадське мистецтво». Подібна ситуація склалась у багатьох країнах Європи.

У свою чергу, у Польщі досить розповсюдженим є еквівалент «*sztuka publiczna*». Такий термін застосовує польський науковець Марек Краєвський [7], однак він детально не розглядає питання термінології та акцентує здебільшого на концептуальних засадах. Слід також зазначити, що М. Краєвський звертається до парадигмального підходу у класифікації *public art*, пропонує термін «публічне мистецтво нагадування» та розглядає концепцію цього явища, на якій базується у своїх дослідженнях український науковець Д. Заєць [1].

Тенденція застосування терміна «*art in public spaces*» — «мистецтво в громадському просторі» простежується також в Росії та Україні, де *public art* почав актуалізуватись наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. Зокрема, до проблеми термінології *public art* та особливостей його перекладу звертається російський дослідник Г. Фірсов. Науковець обмежує сферу застосування вказаного терміна, оскільки вважає, що спроба ототожнити «*public art*» та «мистецтво в громадському просторі» призводить до втрати хронологічного, культурологічного та естетичного сенсів і фактично стає синонімом монументального мистецтва [3]. Натомість, ще один російський дослідник П. Шугуров [5] зіставляє поняття «монументальне мистецтво» і «*public art*» та, здійснивши порівняльний аналіз цих термінів, визначає, що монументальне мистецтво є найбільш професійною сферою *public art*. Автор також зазначає, що російські спеціалісти надають перевагу використанню терміну *public art* без перекладу або ж замінюючи його ustalеним, але не відповідним словосполученням «мистецтво в публічному просторі» [5].

Такі концепції вплинули також на українських дослідників, які у своїх працях фрагментарно звертаються до проблеми термінології мистецьких практик *public art*. Так, зокрема, Н. Мусієнко [2] підтримує концепцію Г. Фірсова щодо використання вказаного терміна без перекладу, мотивуючи це недостатнім семантичним наповненням буквального перекладу, що, відповідно, нівелює важливий момент — взаємодію з громадськістю. Дослідниця пропонує використання терміна *public art* без перекладу, посилаючись на те, що так само увійшов у вітчизняний науковий глосарій термін *contemporary art* [2, с. 136],

який також позначив масштабний культурний феномен. Також авторка звертається до «парадигмального підходу» у класифікації public art, запропонованою М. Квоном [8], на основі чого виводить власні визначення цього поняття: вона позиціонує public art як «будь-який витвір мистецтва чи дизайну, що створюється митцем для того, щоб бути встановленим у публічному просторі, найчастіше просто неба, і орієнтованим на непередбаченого глядача» [2, с. 136].

Натомість адаптацію англійської термінології пропонує харківський соціолог Д. Заєць. У науковій праці «Публічне мистецтво та актуалізація соціальної пам'яті у міському просторі Харкова» [1] він застосовує дослівний переклад public art — «публічне мистецтво», обумовлюючи це тим, що «через брак відповідного заміника це термінологічне утворення видається максимально адекватним», а також трактує його як спробу охарактеризувати та позначити соціальний поворот у сучасному мистецтві, який повноцінно оформився як особливий спосіб творчості у 80—90-х рр. ХХ ст. [1, с. 26]. Також автор пропонує власне визначення, в якому трактує public art як поняття, що «відображає різні (традиційні, сучасні та змішані) форми і тактики мистецтва або специфічні культурні практики та артефакти, спеціально сплановані та «експоновані» у міському просторі, спрямовані головним чином на (ре)конструювання публічного простору міських спільнот за допомогою ініціювання діалогу, дискусії чи провокації суперечки з загальнозначимих питань як основних «продуктів» подібних практик та об'єктів на протигагу, власне, твору мистецтва» [1, с. 59].

Зважаючи на основні концепції вказаного мистецького явища дослідник також застосовує такий термін як «публічне мистецтво нагадування» — це видовий різновид public art, який головним чином націлений на актуалізацію соціальної пам'яті у публічному просторі міста. Публічне мистецтво нагадування спрямовує творчі зусилля на те, щоб розкрити структуру соціальних відносин між художником як виробником символів, системою — головним замовником і тлумачем сенсу, і публікою — споживачем сенсу [1, с. 73]. Автор виводить концепцію, що художники, ідентифікуючи себе з певними соціальними групами, спрямували частину своїх творчих пошуків у сферу «культивації», «інтенсифікації» пам'яті цих груп, викорис-

товуючи при цьому «специфічну художню мову публічного мистецтва». Останнє, в свою чергу, схильне відходити від форм традиційних пам'ятників, оскільки його «предметне поле розширюється завдяки включенню проблематики форм і засобів нагадування» [1, с. 69]. Слід зазначити, що свої концепції автор формує, базуючись, здебільшого, на соціологічних дослідженнях. Однак, незважаючи на це, він акцентує увагу на актуальних питаннях термінології public art та вперше робить спроби адаптації його в українській мові, при цьому визнаючи термін «мистецтво в публічному просторі», що є досить розповсюджений у вітчизняних наукових джерелах, лише початковим етапом public art.

Проаналізувавши специфіку цього поняття та простеживши певні особливості щодо його застосування, можемо стверджувати, що є ряд труднощів з адаптацією терміна public art в Україні: він досить рідко застосовується як в наукових джерелах, так і в ЗМІ, зокрема більш розповсюдженими є такі терміни як «street art», «міська скульптура» та «мистецтво в громадському просторі», які є лише структурними елементами масштабного культурного феномену. Це, в свою чергу, зумовлене відсутністю комплексного дослідження проблематики цього явища в Україні та, зокрема, актуальних питань щодо термінології новітніх мистецьких практик. Однак, якщо Україна хоче співпрацювати та взаємодіяти в світовому культурному просторі, то необхідно вибудувати єдину понятійну структуру.

Суттєвою проблемою є те, що на цьому етапі термінологічний інструментарій в Україні загалом дещо обмежений, оскільки актуальним є застосування термінів іншомовного походження, а не пошук українських еквівалентів. Однак, необхідними є спроби адаптації нових культурних понять, тому, зважаючи на досвід інших країн, термін public art в українській мові також повинен мати певний еквівалент. Зазначимо, що проблема термінології стосується також низки інших англійських понять, які є складовою public art. Проте, якщо звернутись до поняття «street art», то цей термін є сформованим та розповсюдженим в українському культурному просторі, а також вже тривалий час має усталений аналог — «мистецтво вулиці». Останній досить часто використовується в наукових та публіцистичних джерелах та поступово замінює свій англійський прототип, що є

характерним прикладом адаптації сучасної мистецької термінології в Україні.

Оскільки досить важко знайти повноцінний замінник терміна public art, можна частково підтримати пропозицію Д. Зайця і застосовувати дослівний переклад — «публічне мистецтво», оскільки так як він значною мірою характеризує вказане явище, хоча і дещо обмежує його масштаби. Або, зважаючи на певні розбіжності щодо трактування прикметника «публічний», можна запропонувати ще один варіант адаптації — «громадське мистецтво». Зауважимо, що це словосполучення може видатись недостатньо влучним та малоінформативним, бо, незважаючи на те, що прикметник «громадський» в українській мові має досить широке значення, у мистецькому контексті дещо втрачає свою суть.

Однак, незважаючи на спроби адаптації, будь-який із запропонованих варіантів (термін «публічне мистецтво» або «громадське мистецтво») певний час буде супроводжуватись англійським прототипом, оскільки тенденція застосування термінів англомовного походження загалом простежується в усіх сферах сучасної культури. Тому ці питання залишаються відкритими для дослідження з позицій не лише мистецтвознавства і культурології, але і, в першу чергу, сучасної української філології.

1. Заєць Д.О. Публічне мистецтво та актуалізація соціальної пам'яті у міському просторі Харкова / Д. Заєць // [Електронний ресурс] — режим доступу — <https://sites.google.com/site/laborskult/projects>.
2. Мусієнко Н. Public Art у просторі сучасного міста. Київська практика / Н. Мусієнко // [Електронний ресурс] — режим доступу — http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Spdr/2010_7/136-149.pdf.
3. Фирсов Г.Г. Споры о понятии public art как отражение различных течений внутри самого public art / Г.Г. Фирсов // [Електронний ресурс] — режим доступу — <http://propublicart.ru/publication?id=12>.
4. Чепелик О. Взаємодія архітектурних просторів сучасного мистецтва та новітніх технологій або мультимедійна уто-

пія: моногр. / О.В. Чепелик ; Інститут проблем сучасного мистецтва АМУ. — К. : Хімджест, 2009. — 260 с.

5. Шугуров П. Монументальное искусство и public art / П. Шугуров // [Електронний ресурс] — режим доступу — http://www.33plus1.ru/Decor/Fine_Monumental_Art/ARTICLE/090215_Shugurov_Monumental_Public-art.htm.
6. Harding D. Public art — contentious term and contested practice / D. Harding // [Електронний ресурс] — режим доступу — <http://www.davidharding.net/article07/article0701.php>.
7. Krajewski M. Co to jest sztuka publiczna / M. Krajewski // Kultura i Społeczeństwo. — № 1/2005. — Р. 2—35.
8. Kwon M. For Hamburg: Public Art and Urban Identities // M. Kwon // [Електронний ресурс] — режим доступу — http://www.art_omma.org/issue6/text/kwon.htm.

Anna Yefimova

ON CONTEMPORARY CREATIVE PRACTICES OF PUBLIC ART TRENDS: SOME ISSUES OF TERMINOLOGY

The article presents quite comprehensive research-work in specificity of «public art» term with analysis of modern conceptions as for its classification and interpretation. In addition a problem of translation and usage for definition of «public art» in Ukrainian sources has been brought forward as well as analytic study in variants of its adaptation for terminological needs of Ukrainian art scholarship.

Keywords: term, concept, public art, classification, adaptation, terminology.

Анна Ефимова

СОВРЕМЕННЫЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ПРАКТИКИ PUBLIC ART: ВОПРОСЫ ТЕРМИНОЛОГИИ

В статье комплексно исследуется специфика термина «public art», проводится анализ современных концепций классификации и трактовки данного понятия. Кроме того, определены проблемы перевода и применения в украинских источниках дефиниции «public art», а также рассмотрены варианты его адаптации в украинской искусствоведческой терминологии.

Ключевые слова: термин, понятие, public art, классификация, адаптация, терминология.